

Державний переворот

Ця книжка побачила світ 1968 року, відтоді її переклали 14 мовами, і вона зазнала багато перевидань. Зміст книги дуже добре характеризують такі цитати з передмов до видань різних років:

Едвард Люттвак. 1968. «Це — практичне керівництво до дії, свого роду довідник. Тому в ньому немає теоретичного аналізу державного перевороту; тут описані технології, які можна застосувати для захоплення влади в тій чи іншій державі. Цю книжку можна порівняти з кулінарним довідником, оскільки вона дає можливість будь-якому озброєному ентузіазмом – і правильними інгредієнтами — непрофесіоналові здійснити свій власний переворот; потрібно тільки знати правила»;

Волтер Лакер. 1978. «Сьогодні ця книжка, – можливо, становить навіть більший інтерес, ніж у 60-ті: останнє десятиліття засвідчило, що тепер державний переворот — аж ніяк не рідкісний для цивілізованого світу виняток, а буденний засіб політичних змін у більшості країн — членів ООН»;

Едвард Люттвак. 1979. «Упродовж років, що минули з моменту першого видання цієї книжки, мені часто говорили, що вона послужила керівництвом до дії під час планування того чи іншого перевороту. Однак один-єдиний випадок, коли її використання чітко доведене, не є вагомим аргументом на користь таких тверджень: переворот, який мається на увазі, був спочатку дуже успішним, але потім провалився, призвівши до великих жертв».

ЕДВАРД Н. ЛЮТТВАК

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ

ПРАКТИЧНИЙ
ПОСІБНИК

Видавничий дім
«СВАРОГ»
Київ — 2024

УДК 323.276^V3
Л 96

Edward N. Luttwak
Coup d'Etat
A Practical Handbook

Едвард Н. Люттвак

Л 96 Державний переворот: практичний посібник / Едвард Н. Люттвак. — Київ: «С В А Р О Г», 2024. — 452 с.

ISBN 978-611-01-3359-3

Ця книжка побачила світ 1968 року, відтоді її переклали 14 мовами, і вона зазнала багато перевидань. Зміст книги дуже добре характеризують такі цитати з передмов до видань різних років:

Едвард Люттвак. 1968. «Це — практичне керівництво до дії, свого роду довідник. Тому в ньому немає теоретичного аналізу державного перевороту; тут описані технології, які можна застосувати для захоплення влади в тій чи іншій державі. Цю книжку можна порівняти з кулінарним довідником, оскільки вона дає можливість будь-якому озброєному ентузіазмом – і правильними інгредієнтами — непрофесіоналові здійснити свій власний переворот; потрібно тільки знати правила»;

Волтер Лакер. 1978. «Сьогодні ця книжка, – можливо, становить навіть більший інтерес, ніж у 60-ті: останнє десятиліття засвідчило, що тепер державний переворот — аж ніяк не рідкісний для цивілізованого світу виняток, а буденний засіб політичних змін у більшості країн — членів ООН»;

Едвард Люттвак. 1979. «Упродовж років, що минули з моменту першого видання цієї книжки, мені часто говорили, що вона послужила керівництвом до дії під час планування того чи іншого перевороту. Однак один-єдиний випадок, коли її використання чітко доведене, не є вагомим аргументом на користь таких тверджень: переворот, який мається на увазі, був спочатку дуже успішним, але потім провалився, призвівши до великих жертв».

ISBN 978-611-01-3359-3

© Едвард Н. Люттвак 2024.
© Видавничий дім «С В А Р О Г», 2024.

Передмова

«Державний переворот», блискуча й оригінальна книжка, написана зовсім іще молодою людиною, вперше була опублікована 1968 року і негайно привернула до себе увагу. Згодом її переклали багатьма мовами. Сьогодні ця книжка, можливо, становить навіть більший інтерес, ніж у 60-ті: останнє десятиліття показало, що тепер державний переворот – аж ніяк не рідкісний для цивілізованого світу виняток, а буденний засіб політичних змін у більшості країн – членів ООН.

Нині у світі більше військових диктатур, ніж парламентських демократій, і випадків, коли ці диктаторські режими скидаються «народними повстаннями», ми спостерігали зовсім не багато. Набагато частіше один військовий диктатор змінюється іншим або кількома. Попри всі ці тенденції, на вивчення державних переворотів досі існувало певне табу. Деякі критики цієї книги Люттвака явно не знали, як її оцінити. Легко зрозуміти чому. Приголомшлива здається сама думка, що в багатьох частинах світу з однаковою легкістю державний переворот може бути здійснений невеликою групою людей, і це свідчить про те, що вони – чи то ліві, чи то праві, чи то центристи – засвоїли елементарні уроки сучасної політики.

Багато написано про революцію, але майже нічого – про технологію її здійснення; єдиним у XIX столітті лівим лідером, який сформулював детальні інструкції в цьому відношенні, був Бланкі, але успіхом його діяльність, по суті, не

увінчалася. У нього був попередник Габріель Нод, чия праця була опублікована в Парижі наприкінці XVII століття, а переклад на англійську мову доктора Вільяма Кінга з'явився 1711 року: «*Політичні міркування про високу політику і майстерність державних переворотів*» (Dr. William King: «*Political considerations upon Refined Politicks and the Master Strokes of Stale*»). «Грім падає з небес, перш ніж його можна почути, молитви вимовляють, перш ніж на них скликає, дзвін; когось піддають удару, думаючи, що він сам його завдає, страждають ті, хто ніколи цього не очікував, і помирають ті, хто думав, що перебуває в цілковитій безпеці; і все це робиться під покровом ночі та темряви, серед штормів і сум'яття». Ці слова не втратили актуальності й сьогодні.

Але Нода забули на довгі часи. До того ж його концепція «майстерного перевороту» була, у будь-якому разі, набагато ширшою за державний переворот у сучасному розумінні цього поняття. У наш час з'явилися цілі бібліотеки з питань об'єктивних умов, за яких відбуваються революції, про війни громадянські та селянські війни, революційні та внутрішні, про партизанську боротьбу та тероризм. Однак майже нічого не написано про державні перевороти, і це попри те, що останнім часом було дуже мало революцій, а «об'єктивні умови» – завжди тільки один із чинників, що беруть участь у генезисі революцій. Розглянуті в такому ракурсі державні перевороти вельми незручні як для практичних політиків, так і для політологів. Бо на основі «об'єктивних умов» можна легко побудувати моделі та схеми, тоді як державні перевороти непередбачувані й практично вже за визначенням є смертельними ворогами всяких упорядкованих гіпотез і концепцій. Як можна науково обчислити політичні амбіції кількох людей, які займають важливі стратегічні позиції?

Усе це гідне жалю, але не применшує необхідності ретельнішого й детальнішого вивчення державних переворотів. Бо, згідно з усіма ознаками, вони стануть «хвилею майбутнього» – тобто поширяться ширше, ніж інші форми політичного насильства, які активніше обговорюються. Досліджуючи партизанську війну, я дійшов висновку, що в більшості країн «третього світу» армія є найсильнішим претендентом на політичну владу. За останні п'ятнадцять років відбулося приблизно 120 військових переворотів, у той час як тільки п'ять партизанських рухів змогли прийти до влади – і тільки три з них змогли зробити це після перевороту в Португалії 1974 року. Функцією партизанського руху знову стало те, що спочатку її і складало – прокладання шляху до влади для регулярної армії: партизани створюють заворушення, а в сидло влади вскакують зовсім інші люди. Ще більшою мірою це стосується терористичних груп.

Щоправда, в деяких частинах світу здійснити військовий переворот стало складніше. Колись командир танкової бригади в якій-небудь близькосхідній країні міг розглядатися як потенційний претендент на політичну владу. Тепер це вже не так, почасти через централізацію військового командування, а почасти тому, що політична поліція тепер працює ефективніше. Але якщо в цих частинах світу перевороти і стали більш рідкісними, вони, як і раніше, є єдиною формою політичних змін, яку можна розглядати в даний час.

Проте хоча перевороти непередбачувані, і до них не можна застосувати відомі методи інтерпретації (не кажучи вже про їхнє прогнозування), вони містять у собі сценарії, що повторюються, – «все те саме, але завжди по-іншому» – того, що відбувається від моменту, коли задумується змова, до ре-

ального захоплення влади. Ця книжка є важливою віхою на практично не зворушеному досі полі досліджень.

*Волтер Лакер, Вашингтон –
Лондон, жовтень 1978 року*

Передмова до першого видання

Це – практичне керівництво до дії, свого роду довідник. Тому в ньому немає теоретичного аналізу державного перевороту; тут описано технології, які можна застосувати для захоплення влади в тій чи іншій державі. Цю книжку можна порівняти з кулінарним довідником, оскільки вона дає можливість будь-якому озброєному ентузіазмом – і правильними інгредієнтами – непрофесіоналові здійснити свій власний переворот; потрібно тільки знати правила. Кілька слів як застереження: перш за все, для здійснення успішного перевороту повинні бути певні передумови, так само як для приготування юшки насамперед потрібно підібрати правильний сорт риби. По-друге, читачам цього довідника слід пам'ятати, що покарання за невдачу може бути набагато серйознішим, ніж необхідність їсти консерви, якщо юшка не вдалася (зате й потенційна винагорода, звісно, набагато вагоміша).

Можливо, мені заперечать: якщо цей довідник виявиться неточним або таким, що призводить до непередбачуваних наслідків, чи не наражатимуться його читачі на серйозну небезпеку? І навпаки – якщо він виявиться точним, чи не призведе це до заворушень і хвилювань? На свій захист можу сказати тільки те, що перевороти вже стали звичною справою, і якщо в результаті прочитання книги більша кількість людей навчатися їх здійснювати, це буде всього лише кроком на шляху

ху до «демократизації» переворотів, чому повинні аплодувати всі прихильники ліберальних переконань.

Нарешті, необхідно зазначити, що технології, які розглядаються в книзі, є політично нейтральними, їх досліджують тільки з погляду мети захоплення влади, і вони не торкаються подальшої політики режимів, які прийшли до влади. Охочі докладніше ознайомитися з цією темою можуть звернутися до деяких наукових досліджень, що зарекомендували себе, серед яких можна назвати «Роль військових у слабоборозвинених країнах» за редакцією Дж. Джонсона («The Role of the Military in Under-Developed Countries», edited by J. J. Johnson), «The Role of the Military in Under-Developed Countries», edited by J. J. Johnson), «Людина – це не лише політично нейтральна технологія. J. Johnson), «Людина на коні» С. Е. Файнера (S. E. Finer, The Man on Horseback) і розділ «Організація збройних сил» книги Меріон Дж. Леві «Модернізація і структура суспільства» (Marion J. Levy Jr's, Modernization and Structure of Societies).

Протягом років, що минули з моменту першого видання цієї книжки, мені часто говорили, що вона послужила керівництвом до дії при плануванні того чи іншого перевороту. Однак один-єдиний випадок, коли її використання чітко доведене, не є вагомим аргументом на користь подібного роду тверджень: переворот, який мається на увазі, був спочатку дуже успішним, але потім провалився, призвівши до великих жертв. Його головний організатор, міністр оборони, який хотів домогтися ще більш значного становища, був схоплений і незабаром страчений. Під час обшуку в його домашньому кабінеті знайшли французьке видання цієї книги, поцятковане позначками. На свій захист я міг би сказати, що рецепти

книги не були засвоєні та виконані належним чином. Однак не думаю, що маю виправдовуватися, оскільки не збирався написати підручник на кшталт «зроби сам». Моя мета була зовсім іншою: вивчити значення політичного життя у відсталіх країнах, відомих як «слаборозвинені».

Коли задум книжки тільки зароджувався, західні інтелектуали були пристрасно захоплені подіями в «третьому світі». Це була атмосфера надій та очікувань щодо нових держав Африки та Азії, які тоді вперше з'явилися на світовій арені. Навіть Латинська Америка викликала новий інтерес і нові надії – значною мірою стимульовані програмою Кеннеді «Союз заради прогресу», з ентузіазмом, як і всі проєкти Кеннеді, сприйнятою громадською думкою.

Але найбільше, поза всякими сумнівами, публіку цікавила Чорна Африка, і часто цей інтерес був вельми емоційним. Розпад колоніальних імперій Великої Британії та Франції тоді ще тривав, і нові африканські країни були найновішими у світі. Їхні жахливі злидні не могли повністю приховати мальовничі ландшафти, а практично повна відсутність освіченого класу суспільства впадала в очі. Однак на Заході лише деякі праві екстремісти та ще менша кількість фахівців з Африки «старої школи» стверджували, що незалежність африканським країнам було надано занадто рано. Від цієї незначної меншості відмахнулися як від расистів і реакціонерів. Освічені кола на Заході були абсолютно впевнені: силу новим державам дасть свіжа енергія народу, звільненого від летаргії колоніального панування; молодь цих країн незабаром здобуде освіту і стане технічними фахівцями, професіоналами та державними службовцями; за умов певної допомоги Заходу можна очікувати на різке прискорення економічного розвитку, а це, своєю чергою, незабаром усуне відсталість і бідність,

спричинені колоніальною експлуатацією. Ба більше, нам говорили про моральну перевагу цих нових держав. Молоді лідери-ідеалісти, які боролися за незалежність, мали стати важливою ідейною силою на світовій арені.

Будучи студентом Лондонської школи економіки, автор цієї книжки чув усі ці міркування, що звучать як істина в останній інстанції. У мене не було жодного бажання поповнити лави невеликої купки правих, які виступали проти розпаду британської колоніальної імперії. Однак я вважав, що описана вище загальноновизнана точка зору безнадійно далека від реальності; наші найкращі уми, здавалося, втрачали будь-яку здатність до критичного осмислення, коли йшлося про «третій світ». Тут не місце розмірковувати про приховані емоційні причини, які могли б пояснити таку явну невдачу інтелекту. Безперечно лише те, що оптимістичний погляд на майбутнє «третього світу» був дуже широко поширений, хоча всі очевидні факти повністю йому суперечили.

Мене змусила засумніватися в майбутньому цих держав і цінності їхнього внеску в міжнародне життя зовсім не їхня бідність. Бідність не завжди гальмує культурний або соціальний розвиток, і, в будь-якому разі, у деяких з найбільш малообіцяючих у цьому сенсі країн було потенційне багатство у вигляді нафти. Що стосується відсутності необхідних адміністративних структур, вона, звісно, теж не була фатальним недоліком: мало що розростається так само швидко, як державний бюрократичний апарат. І навіть почуття, які відчували бідняки, коли ЗМІ говорили їм про тих небагатьох, що купуються в розкоші, здавалися мені не настільки вже небезпечними. Здавалося, що «революція зростаючих очікувань» – ще один слоган, придуманий західними інтелектуалами для виправдання прийдешніх поневірянь, – залишилася нереалізованою.

Однак був і залишається один, але фатальний, недолік, який невідворотно веде нові держави до безладу всередині країни і безпорадності на міжнародній арені: відсутність того, чого ці країни не могли ні створити самі, ні отримати з-за кордону, – реального громадянського політичного суспільства. Сформулювати, що це, власне кажучи, таке, не так уже й легко. Для початку, мабуть, варто згадати відоме порівняння нації з державою. Нові держави виникли тому, що колоніальна влада передала свої повноваження тим політичним лідерам, які агітували за незалежність; конкретніше, новим лідерам віддали контроль над армією, поліцією, податковими органами та адміністративним апаратом, який раніше працював на колоніальну владу. Старі слуги імперій служили своїм новим господарям нібито заради нових цілей. Але їхні методи і фактична ідеологія залишалися все тими ж продуктами часів колоніальних імперій, сформованими за лекалами цінностей їхніх політичних спільнот. Не існувало органічного зв'язку між автохтонними культурами та інструментами державної влади, і такий зв'язок не міг виникнути. Насамперед, у кожній новій державі зазвичай була не одна, а кілька автохтонних культур, причому різних, часто протилежних одна одній. Ба більше, методи й операційні технології, які автохтонні культури *могли б* органічно застосовувати, зазвичай абсолютно не годилися для задоволення потреб сучасного, тобто західного життя. Проблема не в тому, що такий дисонанс зробив би державний апарат слабким, а радше в тому, що він зробив би цей апарат безконтрольним і занадто сильним. Наслідки тепер очевидні повною мірою. Правителі нових держав наділені всією повнотою влади над індивідами, які можуть надати сучасній державній машині нові технології, засоби телекомунікації та сучасну зброю. Але поведінка цих правителів не обмежена законом або моральними стандартами, які повин-

но утверджувати і захищати справжнє громадянське суспільство, навіть якщо воно вимагає всього лише лицемірства з боку можновладців. Насамперед поведінка згаданих правителів не обмежена політичним тиском, тому що пригнобленим не надають тих електоральних можливостей, що є в західних демократіях, і вони не мають соціальних структур, де могла б розвиватися і координуватися політична діяльність. Звідси тотальне свавілля влади, яке замінило колоніальне безвладдя на територіях нових держав. Існуючий завжди хабар тепер став абсолютно нормальним інструментом у будь-яких взаємовідносинах між громадянином і державою; детальне й нав'язливе пригноблення замінило дистанційний авторитаризм колоніальних часів, тому що ні бюрократи, ні поліцейські не зв'язані жодними принципами законності – або бодай встановленими законами формальними процедурами, – які б обмежували колоніальну владу. У результаті регламентація суспільного життя переходить усі межі. Законослухняний громадянин не може бути впевненим у недоторканності свободи, життя і власності, оскільки закон не дає захисту від його хранителів, які самі ж його і порушують.

Якщо колоніалізм і був злочином, то його найбільшим гріхом була бездіяльність, тоді як тендітні автохтонні культури, ембріональні сучасні суспільства і національні меншини, не здатні захищати себе, потрапили в руки політичних лідерів, оснащених потужною машиною сучасної держави.

Злодіяння Іді Аміна[1] були досить очевидними, щоб привернути постійну увагу західних ЗМІ. Однак Іді Амін повністю правий, коли стверджує, що ці ЗМІ ставляться до нього несправедливо. Від Алжиру до Занзібару народами Африки керують автократи, чий необмежений контроль над державною машиною дає їм змогу слідувати будь-якій ваді та здійс-

нювати будь-які ексцеси. В одній країні правитель може бути алкоголіком, в іншій він може взагалі заборонити вживання алкогольних напоїв, тому що ВІН думає, що це суперечить релігії; в одній країні правитель може претендувати на будь-яку жінку або хлопчика, що йому сподобалися, а в іншій – страчувати за перелюб; в одній країні можна вільно імпортувати даремні товари розкоші, але немає іноземної валюти для придбання найнеобхідніших медикаментів, а лідер іншої країни може оголосити, що не можна імпортувати навіть книжки, хоча валюта не має грошей для закупівлі...

Насамперед, мають місце систематичне використання інструментарію армії та поліції для придушення власного населення і приватизація суспільного надбання у фантастичних масштабах. У той час як віцепрезидент США був змушений подати у відставку, оскільки отримував хабарі (або вважалося, що отримував) – і всі були вражені розмірами сум, про які йшлося, у країнах «третього світу» за такі гроші не можна було б купити й другорядного міністра. Логіка, згідно з якою політична влада може забезпечити особистий добробут, універсальна, і збагачення можновладців є феноменом, який можна виявити в усьому світі. Але є різниця в тому, як ця логіка діє в нових державах, і йдеться тут не тільки про масштаби: це не допоміжний елемент, а сама суть процесу здійснення політичного контролю, і жодних обмежень тут не спостерігається. Відкрита корупція в нових державах – прямий наслідок відсутності громадянського суспільства. Лише в громадянському суспільстві можуть зародитися ефективні норми політичного життя, які усвідомлюватиме і прийматиме кожен громадянин. Без громадянського суспільства не може бути ефективних норм. А без цих норм, що природно виростають із цінностей і переконань суспільства, держава являє

собою не більше ніж машину придушення. Саме в цьому випадку державний переворот стає можливим, тому що над апаратом влади, як і над будь-яким механізмом, можна отримати контроль, захопивши найважливіші важелі управління. Тому, досліджуючи державні перевороти, я насправді писав про політичне життя в нових державах.

Зміст

Передмова.....	3
Передмова до першого видання	7
1. Що таке державний переворот?	15
2. Коли можливий державний переворот?.....	26
3. Стратегія державного перевороту.....	62
4. Планування державного перевороту	127
5. Здійснення державного перевороту.....	179
Примітки	408

ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Едвард Н. Люттвак

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ

ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 13.10.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 28,25. Тираж 300 прим.

Видавничий дім «СВАРОГ»
вулиця Гната Юри, 9
м. Київ 02105

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2581 від 10.08.2006 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

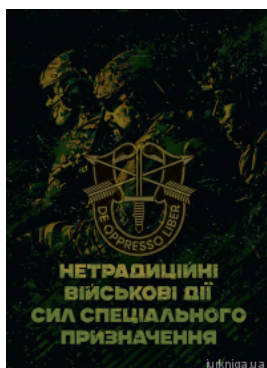
Підручник виживання в екстремальних ситуаціях. Досвід спеціальних підрозділів світу

Військові операції: оперативне мистецтво та військові дисципліни

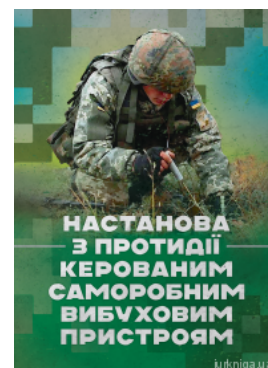
Про тактику. Теорія перемоги в бою

Нетрадиційні військові дії сил спеціального призначення

Український Моссад. Книга життя у законах війни

Настанова з протидії керованим саморобним вибуховим пристроям

Перейти до галузі права
Військове право

[Перейти на сайт](#) →